

ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Από αρχεία και
εφημερίδες της εποχής

1922-1924

**ΕΘΝΙΚΗ
ΤΡΑΠΕΖΑ**

Σταύρος Κιοκπάσογλου, από την Καλλιθέα Σμύρνης, κάτοικος στη Θεσσαλονίκη οδ. Κωνσταντινουπόλεως 68.

Στο εξώφυλλο, η αδελφή του Βικτωρία.

ΦΕΤΟΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΟΝΤΑΙ 70 χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή. Η Θεσσαλονίκη, η πρωτεύουσα των προσφύγων, δεν έχει βέβαια ανάγκη από την ευκαιρία μιας επετείου για να ξαναθυμηθεί την καταστροφή, την προσφυγιά, τις προσπάθειες για μια νέα ζωή. Ο ελληνισμός της Ανατολής έχει καλά ριζώσει στη μακεδονική πρωτεύουσα, την ξαναζύμωσε με το δυναμισμό του, την έκανε δική του πόλη, της έδωσε το οριστικό, το σύγχρονο πρόσωπό της.

ΟΙ ΕΠΕΤΕΙΕΙΣ ΕΧΟΥΝ ΤΗ ΔΙΚΗ ΤΟΥΣ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ. Χρειάζεται κάποια στιγμή να σταματούμε, να ξαναμετρούμε, να αναλογιζόμαστε. Ποια ήταν η κατάσταση των ανθρώπων που έφτασαν στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, κυνηγημένοι, ταλαιπωρημένοι, πάμφτωχοι, το φθινόπωρο του 1922 και τους μήνες που ακολούθησαν; Πώς ήταν η πόλη που τους υποδεχόταν, μίζερη, καμένη, λεηλατημένη, μ' ένα πρόσωπο σαν το δικό τους, μια αποφασιστικότητα σαν τη δική τους; Πώς συντελέσθηκε αυτό το αληθινό θαύμα —θαύμα το αποκάλεσαν οι ξένοι ειδήμονες— να αντιμετωπισθούν η πείνα, η ασθένεια, το πρόβλημα της στέγασης; Πώς από τις μυρμηγκιές των ξεριζωμένων δημιουργήθηκε μια νέα πόλη, μια νέα Ελλάδα;

ΧΡΕΙΑΣΤΗΚΑΝ ΠΟΛΛΟΙ ΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΘΥΣΙΕΣ, δίχως αμφιβολία. Χρειάστηκε η ταλαιπωρία δύο γενεών για να γίνουν η πείνα κι η αρρώστια παρελθόν ξεχασμένο. Για να γίνουν οι καταυλισμοί, με τις ταπεινές καλύβες και τους λασπωμένους δρόμους, τα ελκυστικά προάστια που λέγονται Τούμπα, Τριανδρία, Καλαμαριά.

ΜΙΑ ΞΕΧΑΣΜΕΝΗ ΕΠΙΘΟΙΙΑ, λησμονημένη από τους παλιότερους, που οι νέοι χρειάζεται να την διδαχτούν! Η μακεδονική γη, αυτός ο ερημότοπος των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας, έγινε ο εύφορος κάμπος, η επίζηλη χώρα, χάρη στον ιδρώτα των προσφύγων, χάρη στις προσπάθειες ενός ολόκληρου έθνους που, από το υστέρημα του υστερήματός του, έκανε εγγειοβελτιώσεις, αποξηράνσεις κι έδωσε στην καλλιέργεια εκατομμύρια στρέμματα.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ έχουν σιγά-σιγά φύγει, ελάχιστοι πια ζουν ανάμεσά μας. Η δεύτερη γενιά περνά ήδη στην ώριμη ηλικία της. Η μνήμη της φιλοξενεί ακόμη τις δύσκολες ώρες. Η τρίτη γενιά στάθηκε βέβαια τυχερή, μα χρειάζεται προσπάθεια για να διατηρήσει τις μνήμες, τις παραδόσεις, τη συνείδηση της προέλευσής της, με την αναντικατάστατη βοήθεια των προσφυγικών οργανώσεων, των ειδικών ιδρυμάτων, των επιστημονικών προσπαθειών.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ όπως και σε πολλούς άλλους τομείς της νεότερης εθνικής ιστορίας, έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο και στην αποκατάσταση του προσφυγικού στοιχείου. Ίσως κάποτε οι ιστορικοί να αναγνωρίσουν ότι πολύ διαφορετική και δυσμενέστερη θα ήταν η πορεία των πραγμάτων, πολύ αμφίβολο εγχείρημα η αποκατάσταση, η κοινωνική ενσωμάτωση των προσφύγων, αν οι άνδρες —που η χώρα είχε την τύχη να βρίσκονται επικεφαλής της Εθνικής Τράπεζας— δεν είχαν την οξυδέρκεια και την πνευματική καθαρότητα να οργανώσουν το μεγαλύτερο και το πιο ριψοκίνδυνο διοικητικό εγχείρημα, σε παγκόσμια ίσως κλίμακα, που λέγεται «διαχείριση ανταλλαξίμων».

Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ έδωσε τη δυνατότητα στη μεγάλη πλειοψηφία των προσφύγων —σε συνθήκες που τα δημόσια οικονομικά βρίσκονταν σε αδιέξοδο και οδηγήθηκαν τελικά σε κατάρρευση— να μπορέσουν να σταθούν στα πόδια τους και να αντιμετωπίσουν τις πιο πιεστικές από τις ανάγκες τους. Αναναγκαστικός συνδυασμός κρατικής παρέμβασης και μηχανισμών των αγορών, το τεράστιο αυτό εγχείρημα ενεργοποίησε ό,τι καλύτερο μπορούσε να δώσει το προσφυγικό στοιχείο.

ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ βασίζεται αυτή η έκθεση με την αξιοποίηση παράλληλα και άλλων πηγών, όπως είναι τα κρατικά αρχεία (Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας) και ο πολύτιμος Τύπος της εποχής.

ΑΥΤΗ Η ΕΚΘΕΣΗ έχει διπλό σκοπό: από τη μια πλευρά θέλει να συμβάλει στην επιστημονική γνώση, παρουσιάζοντας ως προϊόν ερευνητικής εργασίας σωρεία ανέκδοτων στοιχείων. Από την άλλη πλευρά έγινε προσπάθεια, ώστε η γνώση να είναι μεταδίδσιμη στον καθέναν που ενδιαφέρεται για το ζήτημα της εγκατάστασης των προσφύγων στη Θεσσαλονίκη.

Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ της πρώτης γενιάς προσφύγων είναι ένας ακόμη στόχος που έχει αυτή η έκθεση: οι πρόσφυγες της πρώτης γενιάς δεν ήταν αριθμοί ή φαινόμενα, ήταν πρόσωπα επώνυμα, με τη δική τους ομορφιά κι αξιοπρέπεια. Αυτή την αίσθηση των προσώπων θα κερδίσει ο επισκέπτης της έκθεσης που θα σκύψει στα εκθέματά της.

Ηλέκτρα Καϊκλή, από τα Κιρκαγάτσια Εφέσου. Στη Θεσσαλονίκη εγκαταστάθηκε στην οδό Ηφαιστού 6.

Χαρίλαος, Δανάη, Κλειώ και Κορνηλία Μελιδου, από την Αμσό. Στη Θεσσαλονίκη έμεναν στην οδό Πρωφ. Ηλία 4.

Η οργάνωση της έκθεσης

Η ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΔΥΟ ΚΥΚΛΟΥΣ. Ο πρώτος παρουσιάζεται στη Διεθνή Έκθεση. Ο δεύτερος θα παρουσιαστεί, μαζί με τον πρώτο, στο κτίριο του Πολιτιστικού Κέντρου της ΕΤΕ τον Οκτώβριο 1992.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΥΚΛΟΣ αποτελείται από δύο ενότητες, με δέκα συνολικά πίνακες. Προηγείται μία εισαγωγή στο προσφυγικό ζήτημα και το θέμα των ανταλλαξίμων.

Η πρώτη ενότητα συνδέει τους πρόσφυγες με τον τόπο προέλευσής τους. Σε αφαιρετικούς χάρτες τοποθετούνται τα κυριότερα κέντρα του εκτός ελληνικών ορίων ελληνισμού της Ανατολής και γύρω από αυτά δεκάδες φωτογραφίες προσφύγων που προέρχονται από τους συγκεκριμένους τόπους. Γύρω από την Προύσα, λ.χ. διατάσσονται φωτογραφίες προσφύγων που προέρχονται από την πόλη αυτή. Οι φωτογραφίες είναι επώνυμες.

Αυτή η ενότητα περιλαμβάνει πέντε **πίνακες (1-5)**. Δύο για τη Μικρά Ασία (**1 και 2**), έναν για τη Θράκη (**3**) και έναν για τη Σμύρνη (**4**). Οι πίνακες, εκτός από τις φωτογραφίες των προσφύγων, είναι εμπλουτισμένοι και με καρτποστάλ των χαμένων πατριδών.

Ο **πίνακας 5** περιλαμβάνει σφραγίδες προσφυγικών σωματείων και ειδήσεις από τη δραστηριότητά τους στην περίοδο 1922-24.

Σκοπός της πρώτης ενότητας είναι να υπενθυμίσει το μεγάλο γεωγραφικό εύρος όπου ήταν εξαπλωμένος ο ελληνισμός καθώς και τη συγκεκριμένη γεωγραφική θέση των μεγάλων κέντρων του. Εξάλλου, η αίσθηση των τόπων αυτών, των παλιών πατριδών, γίνεται σαφέστερη όταν παρουσιάζονται παράλληλα με επώνυμα πρόσωπα που έζησαν —και πιθανόν φωτογραφήθηκαν— εκεί.

Η δεύτερη ενότητα συνδέει τους πρόσφυγες με τη Θεσσαλονίκη. Περιλαμβάνει τους πίνακες 6-10.

Στον **πίνακα 6** παρουσιάζονται δείγματα από το αρχείο των ανταλλαξίμων, μαζί με βασικό υπόμνημα για την «επίχειρηση ανταλλάξιμα».

Στον **πίνακα 7** εξετάζεται το στεγαστικό ζήτημα που ανέκυψε με την έλευση των προσφύγων στη Θεσσαλονίκη. Ένα μέρος της πόλης ήταν καμένο (η «πυρκαϊστος»), κι έτσι οι πρόσφυγες, που οι περισσότεροι απέφυγαν να μείνουν μακριά από το κέντρο της Θεσσαλονίκης για λόγους επαγγελματικούς, συγκεντρώνονται σε γειτονίες γύρω από την πυρκαϊστος. Ένας χάρτης με τα εκλογικά τμήματα που ψήφισαν για πρώτη φορά οι πρόσφυγες του 1923 δείχνει τη διασπορά των κατοίκων τους. Σχηματίζουν τις γειτονίες συνήθως πρόσωπα από τις ίδιες περιοχές, όπως φαίνεται σε έναν άλλο χάρτη που δείχνει τη διασπορά μελών από 6 τυχαίες κοινότητες της Μικράς Ασίας και της Θράκης μέσα στη Θεσσαλονίκη.

Στον **πίνακα 8** παρουσιάζονται δύο κατ' εξοχήν προσφυγικές συνοικίες της Θεσσαλονίκης στα 1927: η περιοχή γύρω από τον Προφήτη Ηλία και η περιοχή Χορ-Χορ (σημερινή πλατεία Μουσικοντή). Σε χάρτες των συνοικιών αυτών απεικονίζονται τα πρόσωπα των προσφύγων που πράγματι ζούσαν στους δρόμους τους σε συγκεκριμένες διευθύνσεις, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Πολλά από τα σπίτια που υπάρχουν και σήμερα, στα οποία έζησαν πρόσφυγες, εικονίζονται στον ίδιο πίνακα.

Απόστολος Κανοναρχόπουλος, από το Μάλτεπε, Θεσσαλονίκη, οδ. Μπότοαρν 7.

Βασίλειος Χατζανθρέας, από τα Μοσχονήσια, κάτοικος Θεσσαλονίκης στην οδό Ιωαννίδου 6.

Στον **πίνακα 9** έχουμε ένα χάρτη ολόκληρης της πόλης, όπου είναι αναρτημένες οι φωτογραφίες 250 περίπου επώνυμων προσφύγων οι οποίοι, όπως και στον προηγούμενο πίνακα, κατοικούσαν στα 1927 στις διευθύνσεις που αντιστοιχούν στα συγκεκριμένα σημεία του χάρτη.

Τέλος, στον **πίνακα 10** έχουμε συγκεντρωμένες ειδήσεις για το ζήτημα της διατροφής των προσφύγων στη Θεσσαλονίκη στα 1922-24 καθώς και ένα χάρτη των αρτοποιείων από τα οποία μοιραζόταν το ψωμί για αυτούς.

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Το υλικό του αρχείου ανταλλαξίμων είναι πολύ μεγάλο και ελπίζουμε ότι μελλοντικά θα δοθεί δυνατότητα για μια ευρύτερη παρουσίασή του. Οι φωτογραφίες που παρουσιάζονται εδώ είναι συνδυασμός αφενός τυχαίας επιλογής και αφετέρου της ανάγκης να υπάρξει εκπροσώπηση από όλες τις χαμένες για τον ελληνισμό περιοχές της Μικράς Ασίας και βέβαια της Θράκης.

ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ 500 περίπου επώνυμες φωτογραφίες προσφύγων, οι οποίες ασφαλώς δεν τραβήχθηκαν από καλλιτέχνες φωτογράφους. Σκοπός τους ήταν να συνοδέψουν πιστοποιητικά. Γι' αυτό είναι μικρού σχήματος, πρόχειρες και όχι πάντοτε καλής ποιότητας. Όσες από αυτές προσφέρονταν, έχουν μεγεθυνθεί.

ΟΙ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΕΛΠΙΖΟΥΝ ότι θα μοιραστούν τη χαρά των Θεσσαλονικέων που θα αναγνωρίσουν στις φωτογραφίες πατέρες και παπούδες τους. Η έκθεση αυτή είναι απότιση φόρου τιμής στους πρόσφυγες της πρώτης γενιάς, τιμής που αποδίδεται μέσω των εικονιζόμενων προσώπων.

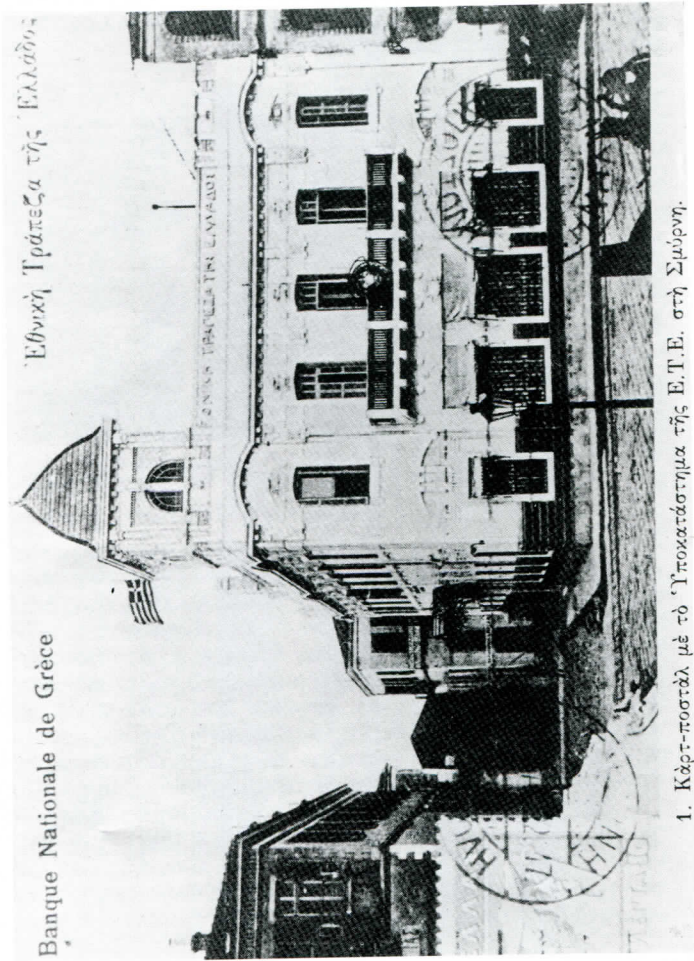
Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ, που θα παρουσιαστεί τον Οκτώβριο 1992, μαζί με τον πρώτο, στο Πολιτιστικό Κέντρο της ΕΤΕ, περιλαμβάνει ειδήσεις κυρίως από τον Τύπο της εποχής αλλά και από ανέκδοτες αρχαικές πηγές, για μια σειρά θέματα που συνδέονται με την έλευση και εγκατάσταση των προσφύγων στη Θεσσαλονίκη: στέγαση, επιτάξεις, συσσίτια, αρτοδοσία, υγειονομική περιθαλψη, προσφυγικές οργανώσεις, εργασιακή αποκατάσταση, παράπονα και καταγγελίες, εκλογική συμμετοχή προσφύγων, ειδήσεις για συνοικισμούς, αναζητήσεις προσώπων, αγγελίες και διαφημίσεις, σχέσεις προσφύγων και παλιότερων Θεσσαλονικέων, ανταλλάξιμα ακίνητα, πολιτογράφηση προσφύγων, όψεις της Θεσσαλονίκης κ.τ.λ.

Κυριακούλα Χαράτου, από τα Αλάτοστα. Τούμπα, παράπηγμα 291.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ που είχε την ευθύνη για την έκθεση και το έντυπο υλικό της, είναι περιφερειακός πολιτιστικός φορέας της Τράπεζας, ενταγμένος διοικητικά στην Περιφερειακή Διοίκηση Δ'. Λειτουργεί από το 1989 στο κτίριο του πρώην Ε' Γυμνασίου Αρρένων, το οποίο αποκαταστάθηκε από την Εθνική Τράπεζα ειδικά για τον σκοπό αυτό (Βασιλίσσης Όλγας 108, τηλ. 834.404). Έχει παρουσιάσει ως τώρα πάνω από είκοσι εκθέσεις, οι σημαντικότερες των οποίων ήταν εκθέσεις ιστορικών τεκμηρίων για τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία. Το έχουν επισκεφθεί δεκάδες χιλιάδες πρόσωπα.

ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ η υπηρεσία του Πολιτιστικού Κέντρου της ΕΤΕ —Β. Μαραγγίδη, Χ. Κεραμοπούλου, Ε. Γεωργιλιά— υπό την διεύθυνση και τη γενική επιμέλεια του Β. Χεκίμογλου και την επιστημονική συνδρομή του Γ. Αναστασιάδη. Φωτογραφική επιμέλεια Ν. Στυλιανίδη, Δ. Λαμπαδάρη. Τεχνική-Συνδρομή Χ. Μπέμπα.

1. Κάρτ-ποστάλ με το Υποκατάστημα της Ε.Τ.Ε. στη Σμύρνη.

Το Κατάστημα Σμύρνης της Εθνικής Τράπεζας ιδρύθηκε στα 1919 μετά από μελέτη σκοπιμότητας που συνέταξε ο τότε γενικός επιθεωρητής της Τράπεζας και πρώτος διευθυντής του Καταστήματος Α. Κορυζής, αργότερα Διοικητής της ΕΤΕ και τελικά πρωθυπουργός της χώρας (1941).

Το Κατάστημα της ΕΤΕ στη Σμύρνη ήταν πρώτο σε εργασίες πανελλαδικά και ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα στην περιοχή του. Ανάμεσα στα άλλα, χορήγησε δάνεια σε 1.000 περίπου οικογένειες, που είχαν καταφύγει από τη Σμύρνη στην Ελλάδα και που επανεγκαταστάθηκαν στις εστίες τους το 1918. Λίγο αργότερα θα αναγκάζονταν να ξαναφύγουν, αυτή τη φορά οριστικά.

Το Κατάστημα λειτούργησε ως τις μέρες της καταστροφής, τον Αύγουστο του 1922, στο όμορφο κτίριο της φωτογραφίας, σύμβολο του οικονομικού δυναμισμού των Ελλήνων στην περιοχή της Σμύρνης.

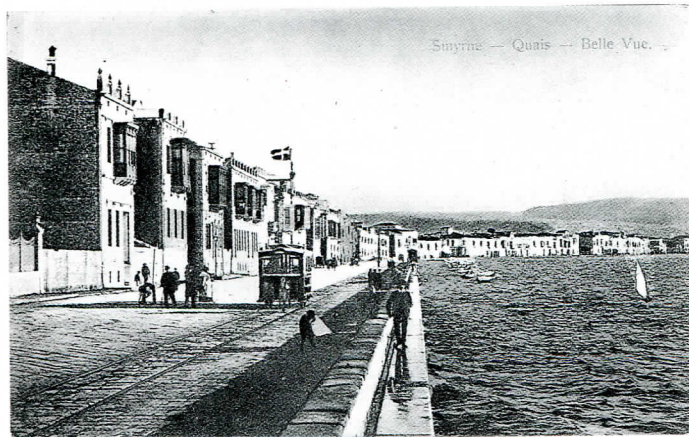

Η ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ

Η ονομασία του βυζαντινού ναού βορείως της οδού Κασσάνδρου είναι παρετυμολογία του μουσουλμανικού ονόματος «Σεραϊλί Τζαμιά» (το τζαμί του ανακτόρου). Εκεί λοιπόν υπήρχε σε παλαιότερους χρόνους ανάκτορο, κι ίσως ο ναός να ήταν το καθολικό της Νέας Μονής, η οποία χτίστηκε εκεί όπου άλλοτε «βασιλεία έκειντο».

Σ' αυτό τον τόπο, πυκνοκατοικημένη άλλοτε μουσουλμανική συνοικία, εγκαθίστανται οι πρόσφυγες που εικονίζονται, ο καθένας στο σημείο του χάρτη όπου βρισκόταν η κατοικία του.

Ο Άγιος Στέφανος.

Σμύρνη, η παραλία.

